

Становище

За дисертационния труд на Даниела Божинова „Пряко участие на гражданите в управлението: чрез референдум, инициатива и отзоваване при хибридната демокрация в САЩ“ за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по специалност 3.3. Политически науки

От проф. Антоний Тодоров, д.п.н., Нов български университет, специалност 3.3. „Политически науки“

Представена е дисертация на тема „Пряко участие на гражданите в управлението: чрез референдум, инициатива и отзоваване при хибридната демокрация в САЩ“ от Даниела Божинова, разработена под научното ръководство на проф. д-р Евгений Дайнов.

Значимост на изследвания проблем

Темата за „пряката демокрация“ е една от най-много дискутираните както в академичните среди в България и чужбина, така и сред политическите и гражданските кръгове. Много изследвания показват, че представителната демокрация, повече или по-малко либерална, е достигнала да равнище на изчерпване на собствените си ресурси и не отговаря изцяло на гражданските очаквания в един глобализиран свят, в който информацията се разпространява бързо и широко.

Конкретно в българския академичен и политически дебат, темата за прякото участие на гражданите в управление придобива нарастваща значимост след протестната вълна от 2013 г. и последвалите я събития. Почти повсеместно в Европа много изследвания показват нарастващо неудовлетворение от функционирането и качеството на демократичните режими, дълго функционирали при сравнително ограничено пряко участие на гражданите в управлението. Представената дисертация се вписва изцяло в този интензивен и продължаващ академичен дебат, а от гледна точка на научно-приложната ѝ страна, тя дава елементи за практически действия за разширяването на гражданското участие в България.

Обоснованост на целите и задачите

Основният изследователски въпрос на представената дисертация, макар и не експлицитно формулиран като въпроса, е, до каква степен и по какъв начин „допълването на демократичното представителство с пряка демокрация, едновременното им използване и уравнивяване в политическия процес“ е в състояние „да осигури демократична система с по-високо качество, в която свободата и политическото равенство са гарантирани в по-голяма степен“. Този въпрос се допълва и от една друга хипотеза, според която „пряката демокрация може да реализира своя контролиращ и развиващ потенциал само при подходящ дизайн на механизмите за пряко участие, оптималното им съчетаване и

взаимно подсилване заедно с вписването им в конституционната архитектура на демократичната държава“. Следователно имплицитният изследователски въпрос е „какви са условията за съществуване на ефективна пряка демокрация“.

Тук възникват няколко дискуссионни въпроса. На първо място употребата на понятието „хибридна демокрация“, което в изследването обозначава (основателно) „полупредставителна-полупряка демокрация“. Хибридноста е в съчетанието на преки и непреки форми на участие на гражданите в управлението, при това в един до-голяма степен казус-тип, която задава общи характеристики за всички сходни политически режими. Но тук съществува опасност от двусмислие, защото се употребява и понятието „хибриден режим“, като обозначаващ една ситуация между непълна демокрация и обикновен авторитаризъм. Затова, вероятно, някои изследователи биха предпочели термина „смесена демокрация“, съчетаваща пряко участие с представителство.

От друга страна самото понятие пряка демокрация е проблематично. Още в разсъжденията на Алексис дьо Токвил („За демокрацията в Америка, 1835) е развита тезата, че демократичното управление съдържа винаги риска от „тирания на мнозинството“, т.е. от превръщане в недемокрация. Откъдето можем да стигнем и до едно разбиране, че всъщност пряка демокрация няма, че ако нещата зависят пряко от мнозинството, това е някаква форма на „охлокрация“.

Но въпреки тези въпроси ще отбележа интелигентната работа с тези понятия в представения труд. Първо, защото изследването се ограничава в субнационалното равнище на политическия процес в САЩ, именно там, където гражданската инициатива и участие е не само най-видимо, но и най-ефикасно. Второ, защото изразът „пряка демокрация“ всъщност се употребява рядко работата, защото е придобил популярност, но авторката несъмнено предпочита по-ясното и академично защитимото понятие „пряко участие на гражданите в управлението“.

Методология на изследването

Авторката изтъква, че в изследването си използва системния подход. Това предполага едновременното аналитично разчленяване на отделните елементи на прякото участие на гражданите, идентифициране и адекватно описание на протичащите процеси в една повече или по-малко трайна структура, дискутирането на условията за нейната стабилност и равновесие, но също така изследване на взаимоотношенията на системата с околната ѝ среда (националната политическа система, конституционната среда, социално-икономическите отношения, националната политическа култура). Като цяло мога да кажа, че изследването успешно прилага такъв системен подход и е добър пример за това.

Наред с това авторката мобилизира и други методи: правен институционализъм, сравнително-исторически методи, историческо описание и периодизация, емпирично-социологически методи за проучване влиянието на икономиката, културата и други социални фактори за функциониране на пряката демокрация в САЩ. Тя и използвава и

комплекс от качествени методи за анализ на нормативни документи, изборни книжа, официални информационни брошури, както и вторичен анализ на данни и научни изследвания.

Важно е да се отбележи и използваните преки методики в изследването като непосредствено полево наблюдение на кампании и гласуване на референдуми в изборния ден в САЩ, опосредствано дистанционно наблюдение на прякото участие в няколко изборни цикъла в САЩ (2010-2018 г.) както и изследователско интервю и свободна беседа с участници в референдумния процес в четири щата и Окръг Колумбия).

Несъмнено избраната методология на изследването изцяло отговаря на поставените цели и съдейства за тяхната реализация.

Приноси на дисертационния труд

От предложените в автореферата приноси на дисертация приемам най-вече следните:

- Дисертацията тества приложимостта на редица класически и нови демократически теории върху прякото участие на гражданите в управлението.
- Уточнява категорийно-понятийния апарат на теорията на пряката демокрация и въвежда нови понятия и концепции, като „дългов референдум“, „автоматичен въпрос“, „крипто-инициатива“, „крипто-отзоваване“ (авторово), „прохегемониални и антихегемониални“, „проактивни и реактивни“ инструменти на прякото участие.
- Аргументира и доказва корелацията на правно-нормативната рамка на прякото участие и качеството на демокрацията и прави самостоятелна систематизация на ключови фактори на нормативния дизайн за постигане на по-добро качество на демокрацията.
- Доказва специфични и универсални фактори при осъществяването на пряко-демократична реформа.

Тези научни приноси със силен приложен потенциал са напълно достатъчни в такова изследване и отговарят на изискванията към докторските дисертации.

Публикации по дисертационния труд

Авторефератът представя пет основни книги и научни статии в подкрепа на дисертацията. Сред тях е и публикуваната през 2014 г. книга „Хората решават. Референдуми, инициативи и отзоваване в САЩ“ (София: КК Труд). Другите публикации са научни статии в научни сборници, издания на университети в България, в Солун или с участието на академични изследователи. Една от статии е на английски език в гръцко издание.

Представените публикации са изцяло в тематиката на дисертационния труд: история на референдумите, електронната демокрация, демократичното наследство на ранния популизъм и др. Но наред с тези основни пет публикации, авторефератът напомня и съществуването на изключително активна публикационна дейност: доклади на научни и

научно-практически конференции, аналитични доклади и анализ на законодателството. Даниела Божинова е също така и позната авторка в различни медии по проблемите на демокрацията и гражданското участие.

Без да имам подробна и професионална справка за цитиранията мога да кажа, че от онова, което лично съм прегледал и видял, голяма част от публикациите на Даниела Божинова са вече част от научния обмен на идеи в България, но и в Европа. Във всеки случай книгата ѝ „Хората решават“ е със сигурност подходящо и използвано учебно пособие както в обучението по теория на демокрацията, така и в обучението по американистика.

Препоръки и бележки

Разбира се, могат да се отправят и критични бележки по дисертацията, основните въпроси вече поставих във връзка с употребата на понятия като „хибридна демокрация“ и „пряка демокрация“. Понеже основните елементи на представената дисертация са публикувани, нямам препоръка за нова публикация, възможно е монографията да бъде допълнена и преработена за второ издание. Но по-важното, вероятно, е публикуването на наръчник за приложимите методи и форми на гражданско участие в управлението, които могат да се приложат сравнително бързи и ефикасно в българската среда. Такава публикация би могла да бъде развитие на последната част от дисертацията, която съдържа такива препоръки. Но също така това ще наложи и по-систематично проучване на опита в България.

В заключение

Смятам, че предложеният за защита дисертационен труд отговаря напълно на критериите за самостоятелно и стойностно научно изследване на проблем с научна и научно-приложна значимост. На това основание становището ми е, че успешната публична защита на дисертацията е основание за присъждането на образователната и научна степен „доктор“ по специалност 3.3. Политически науки на Даниела Божинова.

проф. Антоний Тодоров, д.п.н.